

د بايزيد روښان د زوکړې
د پينځه سولم کال د سيمینار په وياړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فروخت المجهبي

د

بايزيد روښان

سريزه اوسمون

د

سر محقق زلمي حيوان دمل

۱۳۸۵ هـ ش

Ketabton.com

مستر ملي مبارز بايزيد روښان

د چاپ چاري : علي محمد منگل
د باختر مطبعي چاپ

د پلازید روښان نړۍ
د پښتو نوم کال د سیمینار په ویر

د افغانستان د علومو اکاډمي
د نړیوالو ادبیاتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
پلازید روښان

سریره اوسمون

د
سر محقق زلمی هیوادمل

افغانستان

کابل

ش ۱۳۸۵

ستر ملی مبارز بایزید روینان

کتاب پیرنځنه :

د کتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روینان
مهتم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، د ژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورگل منعل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

موضوع

د بايزيد روښان فرحت المجهتي

سريزه

ماخذونه

مټن

مخ

۱

۵

۲۱

۲۳

د بايزيد روښان فرحت المجهتي

د افغانانو د يو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر

بايزيد روښان د خپلې روښاني لارې د تبليغ او د خپلو پيروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي او هندي ژبو ډير منظوم او مسجع آثار ليكلي دي ، دتبري شلمې پېړۍ دويمې نيمايي کې دده د آثارو چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کې يې موجود او موندلې شوي آثار چاپ شوي دي ، ځينې آثار يې مکرر هم چاپ شوي دي .

د بايزيد د آثارو يا دوني په ځينو لرغونو آثارو کې ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ځينو ختيځ پوهانو په آثارو کې شوي دي خو د شلمې پيړۍ د لويديځ نيمايي پورې يې څوک له وجوده نه وو خبر . د بايزيد د خيرالبيان لوي نسخه همداغه مهال وموندل شوی يوه ديرلين نسخه چې ټوله په څلورو ژبو ده او بله د حيدر آباد دد کن نسخه چې بشپړه ده او د خيرالبيان ټول مطالب پکې په څلورو ژبو راځي چې تر اوسه نه ده چاپ شوي .

تذکره د علم يا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمې پيړۍ په وروستيو لسيزو کې پيدا او چاپ شوي . فرحت المجتبی د بايزيد يوه کوچنیو ته رساله ده چې د هندوستان د پايتخت دهلي په ملي ميوزيم د تذکره د علم د نسخې د پای په ۵۳ - ۵۵ پاڼو کې ليکل شوی ده . خط يې نستعليق دی اولیکود يې روښاني ، خطاط يې دروښانيانو د لاري پيروکل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کې وليدله ، لوی رباعي، مي ځيني نقل کړي او د هندد کتابخانو پښتو خطي نسخو کې مي واخيستي . خو دوست شينواری دی الله تعالی و پښي د هغه ځينو اشارو زه دي ته متوجه کړم چې دارسالة هم لکه د علم رساله د بايزيد روښان ده ، نومي ځکه په ۱۹۹۱ کال کې دارسالة ټوله نقل کړه او راسره وه . د پېښور د مهاجرت شپې وي ، ښاغلیو رفيع صاحب او سيد صابر شاه صابر په گډه (تلوسه) نومي مجله چاپوله ، له مایي ديوي اورېدی

مقالې غوښتنه وکړه ، د فرحت المجتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چې پرله راواړوه ، څوځله چې مي ولوست . د خطي نسخې پاڼې دوېنو د خورنگ له امله روغې نه وې پاتې نو ځکه ځيني کلمات پکې مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له خپلې ولسي سره سم له سره وليکله او چاپ ته مي آماده کړه ، يوه مقدمه کوتي مي هم پرې وليکله .

په مقدمه کې ځيني خبرې د ارواښاد قلندر مومند د خيرالبيان تنقيدي مطالعه نومي اثر دمقدمې د هغه خبرو رد ته وقف شوي وي چې يې د بايزيد روښان د تذکره د علم په باب کښلي وي . زه نه پوهيږم چې ارواښاد مومند به هغه وخت لوستي وي او که نه ځکه زه د ده او دده د پيروانو په عکس العمل پوره نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مړ دی ، خود لوستونکيود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کې د استاد مومند د خبرويه جواب کې ليکل شوي خبرې پرېږدم .

ما د فرحت المجتبی د تلوسي د چاپ په مقدمه کې دا ژمنه کړې وه ، چې کله زه دا رساله په خانکري ټول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت مي ملگري و ، نو ضرور به يو ځل بيا د دهلي دميوزيم له خطي نسخې سره گورم .

د مهربان څښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کې دا موقع برابره شوه چې ددهلي ملي ميوزيم ته ورشم او ددي رسالې د (تلوسه) مجلې چاپ ورسره

سریز ۵

ددهلي ډملي میوزیم په خطي نسخو کی په ۸۱/۴۱ نومه یوه نسخه موجوده ده. په دی نسخه کی د بایزید روښان دوی رسالې خطاطي شوي دي. خطاط یې گل محمد روښاني دی، دی درشید آباد اوسیدونکی و او داکتاب یې د فرخ سیر د پاچهۍ په دریم کال لیکلی دی، چې غالباً په داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام ټول رسالې معرفي کړي دي، خو دواړو ته یې ځانګړي نومونه هم ورکړي دي، هغه رسالې دا دي:

۱- تذکره: بایزید روښان ددی رسالې نوم داسې معرفي کړی دی:

داتذکره دعلم

رساله نمینه (۲)

ددهلي په نسخه کی بیانور بیت لومړی مسری داسی ده: (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانیانو کی دارساله په تذکره مشهوره وه، لکه چې ددی رسالې ددهلي میوزیم د نسخې د لومړی پانې په الف مخ کی غالباً دخطاط په خط کښل شوي دي:

الجزء تذکره میا روښان.

په ځینو نورو آثارو کی هم دارساله د تذکری په نامه یاده شوی ده، چې وروسته په خبرې پری وشي.

ددی رسالې لری خطي نسخې تراوسه لیدل شوي دي:

مقابله کړم. دا ځل بیا اړشوم چې رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان ته رتګ په وخت کی می تلوسه پیدانه کړی شوه. خو داخل می خپل نقل له خطي متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چې رانه پاتې وو، ځینې کلمې رانه پاتې اويا سمې نه وي ضبط کړي په بیا کتنه کی می هغه برخې هم سمې کړي.

روان کال د دلوپه میاشت کی د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بایزید روښان د زوکړې د پنځه سوم کال د منطقه یې سیمینار په ویاړمي ددی رسالې د ځانګړي چاپ اړتیا حس کړه، خو چې می ولیدل داکاډمي جیب تش دی، نومي بیاغوره وبلله چې دارساله، بیا د کابل مجله کی چاپ شي او پنځه سوه نسخې اضافي ورسره چاپ او د ځانګړی رسالې په توګه د سیمینار په مناسبت راووزي او د سیمینار ګډون کوونکیو ته وړاندې شي.

په همدې نیامت می دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کی یو ځای سمونې وشوې خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخی کافي سمونې او زیاتونې راغلې، امید دی چې تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وي.

په پای کی د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواحد واجد او د کابل مجلې له مسوول مدیر سرمحقق علي محمد منگل نه مننه کوم چې د دی رسالې چاپول یې ومنل.

پلاريز روښان وليکه، داڅکه چې زما د کتابخانې او ددهلي دملي ميوزيم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ويلي دي:

دا تصنيف د ميا روښاني دی - سړی دی بې ونډوړينه. دالور ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی او ددهلي په خطي نسخې کې د ابیت داسې راغلی دی:

دا تصنيف د پير روښان دی

دخدای د پاره دی سازکاجي غلطې پکې مومینه (۳) په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرگنده ده ، چې دا رساله د پلاريز روښان تصنيف دی او ظاهراً هيڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شينواري په دوهم چاپ کې دا رساله "د علم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالي هغه بیت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راوړ، ارواښاد دوست په دې انتخاب کې په بیت کې راغلي د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم يې دبيت له لومړۍ مسرې څخه او رساله يې له دوهمې څخه اخیستې او " د علم رساله " نوم يې پر خپل تهیه کړي متن ايښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او پلاريز هم تذکره بللی ده . ددې رسالې موضوعات خير البيان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلماني د پنځو بناوو شرح راغلی او د اوداسه ، لمانځه ، تيپانه ، روژې ، زکات او حج خبرې يې په کې

يوه نسخه يې د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې مؤسسې د مرحوم دوست محمد بريدځ له ورځه وو راښوولې وه . دا نسخه د پيل له خوا بشپړه خود پای له خواتقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵۶ هـ ش کې پيدا کړې وه چې دا نسخه د پيل له خوا لږې لويښي لري او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهيږم چې دا نسخه به هم زما په تالا شويو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

درېمه نسخه يې ددهلي د ملي ميوزيم ده . چې وينو خورلي، خودپيل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوي هم ده .

لومړی چاپ يې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن يې ددې مؤسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهیه شوی دی . څنگه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه يې نه نوم څرگندو اونه ناظم . درسالي مدون ارواښاد سرمحقق دوست شينواري (۱۳۷۲ هـ ش مړ) رساله د (روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقايه يې د ناظم نوم څرگند نه کړ، خو په مقدمه کې يې د خپلو څيړنو او له خيرالبيان سره د مقایسې له مخې دا کښلي وو، چې دارسساله د پلاريز روښان ده.

د دوهم چاپ متن يې د دريونسوځله مخې تهیه شو او مرحوم دوست شينواري په دې چاپ کې دا رساله (د علم رساله) وبڼه او پروقايه يې د ناظم نوم صريح

دی . اودا هغه خصوصیت دی چی د بایزید روښان په نورویښتو آثارو کی هم لیدل کیږي ، لکه : په خیرالبیان کی دیو بحث په ترڅ کی د بحث دیلایلو مسایلو د راوړو په ترڅ کی د هر مطلب تر بیان وروسته دغه لاندی بیت تکرار شوی دی :

مرگ به ورشي وسړي وته ناکهان
نشته د سړي په دنیا کښي تل دتله مقام

دبحث چی تر همدی لور بیت لاندی پیل شوی دی په دنیایي چارو پوری اړه لري او بایزید داسی شروع کړی دی :

”گوره ددغه زمانې آدمیان غواړي دنیا او هر چی پکښي دي پری مشغول دي ډیر آدمیان ځیني په کرل یا په بزرګاني یا په پونده ګلی یا په ترکش بندي ، ځیني په نورو چارو مشغولي کا آدمیان ...“

د خیر البیان په همدی بحث کی یی د لنډو لنډو مطالبو تر بیان وروسته دغه لور بیت راوړی دی ، چی په دی بحث کی ۲۶ ځله دا بیت تکرار شوی دی (۷) . همدا ډول په ” تذکره “ کی هم د بیلا بیلو موضوعاتو تر بیان وروسته دا لاندی بیت په کابو ټول کتاب کی تکرار راځي :

مسکین ويلي دینه دا سړی دی یی نفورینه
دا لور بیت په تذکره کی ۲۰ ځله راوړل شوی دی . (۸)
په فرحت المجتبی کی ټول ۱۷ رباعي ډوله نمونه راغلي (۹) چی تر هر دغسې نظم لاندی هماغه یو بیت :

کړي دي او د سلوک مقاومت نه یی ښوولي دي . ددی خبرو ملاتړ د بایزید په دی ښوونو کی هم موندل کیږي :

ما هغه دي پکښي کوبيلي

چی واره د مقصود مسالي دینه

سړی د خپل مقصود لپاره

دا مسالي واره زده کوبینه

دا سلام پنځه ښايي زده شي

باور کانی چی ډیره یی لولینه (۴)

ارواښاد دوست شینواري د اعتقیده لرله ، چی بایزید دا رساله تر خیر البیان د مخه نظم کړي ده . (۵)
۲- فرحت المجتبی :

څنګه چی دمخه یی یادونه وشوه د دهلي د ملي میوزیم په یاده شوي مخطوطه کی په لومړنی رسالي پسی جوخته د بایزید یوه کوچنوتی بله منظومه رساله هم موجوده ده (۶) ، چی نظمونه یی ، لکه د بایزید نور نظمونه د خوند نه دي او ماتي ګوډي لري .

دا رساله داسی پیل شوی ده :

میاروښان ويلي دي په عنایت د الهي

زه به در بیان کړم یو څو رباعي

هر چی یی کړده که شناخت یی ښداسي

کړده دي په اخلاص کا که څوک یی پتښي

څو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځي

په مرگ به واره ووري څوک دی نه کا نامیدی

په لور اقتباس کی دریم بیت په ټوله رساله کی د

بایزید په اصطلاح تر هری رباعي وروسته تکرار راغلی

بښکاره لیدل کیږي او متني قراین په دی گواهي لي چي دغه دریو اړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دی ښو سړي وي .

دا وي د بايزيد هغه دوي رسالي چي ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کی محفوظي دي او ما په د مخنیو بحثونو کی لږی لږی معرفي کړی.

زما تېر وتلي

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومي کتاب له پاره د هند د ځيني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړی وه چي هلته می فرحت المجتبی او (تذکره میا روبنان) د یوه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم می هم د بايزيد تذکري ته راجع بللی و او .بله اشتبا می دا کړی وه ، چي د فرحت المجتبی نظمو نه می د نسخي د کاتب گل محمد روبناني بللی وو (۱۰)

زه خپلي اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي څخه د بايزيد د تذکري راوړی نقل ارواښاد دوست ته ورکړ. خو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددي رسالي یو تحقیقي متن تیار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکري سره د فرحت المجتبی رساله کرده نه وه نقل کړی ، بلکه د پیل او پای څو رباعي می یی نقل کړی وی ښاخلي دوست چي دغه څو رباعي کتلي وی نو یی دا عقیده

څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیندي
بيا بيا تکرار شوی دی ، که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کيږي .

دا رساله په دی ډول پای ته رسېدلې ده:

چي روح بيا مومي د خدايه قراري

خدایي رحمت به واره دی له څيسر گني

میا روبنان ويلي دي دا رساله می فرحت المجتبی

هرچي د کرده د پاره زده کا د ښو اثر بی وزده ته ورشي

څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیندي

د دی رسالي بله نسخه تر اوسه چیري بل ځای نه ده لیدل شوی او یا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دی نسخه کی د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځيني بیتونه او یا د بیتونو او مسرېو ځيني کلمات د وېشو د خورنک له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کی ځيني بیتونه او مسرې ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لاري یو کوچنی او لنډ لارښود غوندي دی ، چي د لاري عمده ټکي پکي امام الطریقه په دی نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چي د دی لاري طالب ډیر ژر او په لږو الفاظو او جملو کی ددي طریقې له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .

په دی رساله کی راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کی هم راغلي دي ، همدا رنگه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دی دریو وړو اثارو کی

، بلکه "د هند کتابخانو پښتو نسخي" نومي کتاب کې چې ځينې نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم ياد کړل (۱۴).

۳- په همدغو وختونو کې مو د فرهنگي ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مې هم دغه دوي رسالې سره بېلې معرفي کړي (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبی متن وړاندې کوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تيروتنو يادونه يو ځل بيا وکړم چې لنډيز يې ناسي لوړ ولوست.

x

x

x

زما په عقیده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله کې کې لازمي خبرې وشوي ، خو يوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بايد دې چې دلې ياده شي او هغه دا چې : د نوميالي ليکوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند کتاب "د خير البيان تنقيدي مطالعه" زما د کتاب "د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي" تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کې چاپ شوی دی. د ښاغلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کې زما د ياد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب ځينې يادوني شوي دي ، غواړم په دې ارتباط هم ځينې توضيحات گرانو لوستونکو ته وړاندې کړم.

د ښاغلي قلندر مومند "د خير البيان تنقيدي مطالعه" نومي کتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه بېرې د کار خبرې هم لري او ځينې داسې نکتي يې څيړلي دي چې يا خو د نورو پام ورته نه دی شوی او يا دا چې ځينو يوازي

ښکاره کړه چې د. دهلي په نسخه کې چې تر تذکري وروسته ځينې رباعي راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چې د ارواښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالې (فرحت المجتبی) خپل اخيستي ناقص يادښتونه مې بيا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقص يادښتونو له بيا کتنې او هم د تذکري په خاتمه کې د رسالې د نامه موجوديت په دې معتقد کړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او خائنه خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن کې د حالنامې دا خبرې هم راوگرځېدې : "پير دستگير قس سره به زبان افغاني قصيده ها و غزل ها و رباعيه ها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند" (۱۲)

ترجمه : "پير دستگير (بايزيد) په پښتو ژبه قصيدې ، غزلي ، رباعي ، قطعي او مثنويگانې جوړې کړي" وروسته تر دې مې د خپلې دغې تيروتنې ازاله په دې ډول وکړه :

۱- د علم رسالې (تذکره) تحقيقي متن په ۱۳۶۴ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپېده او زه ددې سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي کميټې په نماينده کې پر دې کتاب څه کښلي وای ما چې پر دې رساله کوم يادښت کښلی دی هلته مې د خپلې اشتبا يادونه وکړه (۱۳)

۲- په ۱۳۶۵ هـ ش کال کې مې "فرحت المجتبی او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دی" تر عنوان لاندې يوه ځانگړې مقاله وليکله په دې مقاله کې ما نه يوازي د دې دواړو رسالو د نومونو سره گډولو اشتبا ياده کړه

مله ده . د دی ساحې له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمې پیدا شوي نسخې اختتامیه لیکنه ده ، چې له هغې څخه یو تاریخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنگه چې د بایزید د مرګ په ګڼو ورګډ شویو تاریخونو کې یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چې هلته د آغاز له کلمې سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروبیان څخه مطلب ښایي د بایزید د مړینې شپږونو پیښ کال وي ... " دافغانستان په ادبي څیړنو کې چې په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغې څخه خو دا مراد پري چې لیکونکي پر مساله سل په سلو کې مطمئن نه دی ، له " ښایي څخه موږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چې په پېښور کې په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چې زه په دې نظر باوري نه وم له هغې سوالی (؟) څخه هم ښکاري چې ما د همدې بحث په خاتمه کې وړاچولې ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ۲۱۴ مخ).

همدارنگه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخې په ۲۰۷ مخ کې چې ما د بایزید د زوکړې او مړینې سني ښوولې دي هلته مي هم سوالیه ورسره ایښې ده ، لکه (۹۸۳-۹۸۴؟).

له دې بیان څخه مقصد دا دی چې هلته ما احتمالاتو ته ځای پرېښی دی او مطلق حکم مې نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګمانې نظر په خپله مقدمه کې داسې تفسیر کړی دی :

اشارې ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنگه په دې مقدمه کې ځینې داسې بحثونه هم زموږ د ځینو فرهنگي شخصیتونو په ادرس ځینې داسې خبرې هم شته چې باید نورې هم په سره سینه وڅیړل شي او د کرډ کټي د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کې بحث باندې وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسې اوزږدو بحثونو حوصله نه لري، اما د هند د کتابخانو خطي نسخې نومي کتاب متعلق چې په دې مقدمه کې څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندې ډول وړاندې کوم :

۱- ښاغلي قلندر مومند چې په دې مقدمه کې د بایزید روښان د زوکړې او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کې غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووايو چې له تنه ډیر کالونه د مخه (۱۶) استاد پوهاند رښتین د حالنامې تر لوست وروسته د بایزید د زوکړې پر مروج تاریخ ۹۳۱ . د شک اظهار کړی و او ما هم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې په تعلیق کې پر حالنامه یادښت خپور کړی دی (۲۸۷ مخ) هلته مې د استاد رښتین دغه شک ته اشاره کړې ده، دغه رنگه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اوږدو کې خپره شوه (۱۷) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کې د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دې ساحه کې د نویو انکشافاتو ډبررسی سره

زه بايد دوی ته په ډیر ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې نومي کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کې راغلي دي :

پای : دا تصنيف د پير روښان دی

د خدای دپاره دی سال کا چې غلطي پيا مومینه ب : گران مومند صاحب په ۱۳۱ مخ کې ليکلي دي : "خو زما په خيال د دې رسالې د بايزيد روښان سر د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دليل دا دی چې په حالنامه کې هيڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بايزيد روښان او د هغه د تحريک په باب له تر ټولو لوی سند گڼي ، هغوی د یوې لمخې د پاره دا رساله د بايزيد ليک نه شي منلی "

زه بيا هم د گران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کې ياد شوی دی ، لکه چې ما د دې بحث په د مخنيو برخو کې يادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخې : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانيانو کې په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کې راغلي دي : "... اکثره اوقات احداث جيوپه ياران ميغرمود هرکس که تذکره پير دستگير نداند بايد پياموزد ، که هنگام شهادت من نر دیک رسیده است و از میان شما خواهم رفت جمعيت شما پريشان خواهد شد،اگر با مردم اخيار درخوريد شما را از علم شريعت پيرسد تا جواب با صواب بدهيد..." (۱۹) .

ترجمه : زياتره وختونه به احداث جيو يارانو ته فرمايل : هر څوک چې د پير دستگير په تذکره نه

"پيناغلي هيواد مل له دی تر قيمې نه دا نتيجه راوباسي چې په ۱۰۷۹ کې د بايزيد انصاري د وفات ۹۶ کاله پوره شوي وو او هم په دې بنا دا اندازه لگوي چې د بايزيد انصاري د وفات کال ۹۸۳ هـ دی " (۱۸) خبره دا ده چې نقادان د احتمالي او گمانې نظرياتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قايل دي ، دواړه يو ټول نه ارزيايي کوي.

۲-بله خبره چې د هغې مقدمې په ارتباط دلته وړاندې کوم دا ده ، چې د پيناغلي مومند د دې مقدمې په ۱۲۶- ۱۳۶ مخونو کې د بايزيد پر تذکره خبرې شوي دي او د دې بحث په نتيجه کې دوی ويلي دي : "د ډيو ټولو خبرو په رڼا کښې زه ويلي شم چې د روښاني رسالې کښې لا داخبره په حتمي طور فيصله شوي نه ده چې دا د بايزيد روښان تصنيف دی " (۱۳۶ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالې (تذکره او فرحت المجتبى) د بايزيد گڼي او يا يې نه گڼي دا ددوی خپله خوښه ده ، مگر دوی نکتې چې د دې بحث په ترڅ کې راغلي دي هغه زه دلته ضرور يادوم :

الف : پيناغلي مومند د مقدمې په ۱۲۹ مخ کې

کښلي دي :

" پيناغلي هيواد مل دا هم نه دي ويلي چې د دويمې نسخې (چې دوی په ۱۳۵۶ هـ ش موندلي وه دا شعر : "دا تصنيف د مبارورښان دی +سړی دی يې ونغوړينه " د دهلي ملي موزيم په نسخه کې شته او که نه؟

دا تصنیف د میاروینان دی

ســـــــری دی بی نفورینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چې په په دی ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-البيان په تنقيدي مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بایزید د بلي رسالې فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوی ده او تری لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دی شعرونو د انتهایی بیت معیار سره ... " په دی برخه کې باید زه زیاته کړم د روینان پښتو اثر یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سری چې په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومې موضوع د نظمولو زیار وباسي نو په دغسې نظمونه ولیکي ، لکه چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روینان اثر لکه چې موزیبي د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات گوډ نظمونه (نظم د دی خای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنگ د لرغوني او اوسني معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم ټول شرایط او ارکان هم په کې بشپړ نه دي ، د شعريت خو څرک پکښې نه لگي. د ادبیاتو له اوسنیو تعبیرو سره سم د رویناني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعې خای هم نه لري ، اما دا چې د ی د یو نهضت سرلاری دی موږ اړ یو چې دی او د ده اثر هیر نه کړو .

د بایزید د دی رسالې د سر او پای خو رباعي-ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وي.

پوهیږي نو پښايي چې بی زده کړي . زما د شهادت وخت نږدې شوی دی ستاسې له منځه تلونکی یم ، ستاسې ډله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسو نه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسې یې باید سم ځوابونه ورکړئ ."

پښايي ځینې پښاغلي د حالنامې په لوړه اقتباسي توتیه کې د (تذکره) له کلمې څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلې ؛ که احياناً له چا سره داسې تصور پیدا شي نو به ځواب په دی دلایلو کړي: د حالنامې لوړې اقتباسي توتیې دا جمله : " شما را از علم شریعت پیرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښيي چې له (تذکره) څخه مراد د بایزید روینان یو داسې کتاب دی چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا تذکره میا روینان یا د چاپي علم رساله نومې اثر کومه نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دی نسخې د لومړۍ نسخې پاني په الف مخ کې کین لوري ته په سره رنګ کښل شوي دي :

الجزء تذکره میاروینان.

له دی نامه هم پوره څرگند ده چې تذکره همدا د علم رساله ده ، چې دا د تذکري یو جز ده او نوري اجزاي به یې هم وي. اوس نو که چا چاپي (رویناني رساله یاد علم رساله) لوستي وي د حالنامې د لوړې اقتباسي توتیې په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دی رسالې د وروستیو پېداشو یو دوو خطي نسخو- په پای کې دا بیت :

ماخذونه:

- (۱) هیواد مل؛ زلمی؛ د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي، پښتو ټولنه، کابل د پښتو او روزني مطبعه؛ ۱۳۶۳ هـ ش، ۲۲-۲۴ مخونه.
- (۲) روښان؛ بايزيد؛ د علم رساله، د سرمحقق دوست شينواري په زيار، پښتو ټولنه، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۶۴ هـ ش، ۷۹ مخ.
- (۳) همدغه اثر، ۸۰ مخ.
- (۴) د علم رساله، ۸۰ مخ.
- (۵) دوست شينواري د روښاني رساله مقدمه، د علم رساله مقدمه؛ ۱ مخ.
- (۶) دا رساله تر تکړي وروسته د خطي نسخي په وروستيو پاڼو کې خطاطي شوي ده.
- (۷) بايزيد، روښان خير البيان، د حافظ عبدالقدوس قاسمي په زيار، پښتو اکيډمي، پيښور (دوهم چاپ) جدون پريس، ۱۹۸۸ ع، ۱۴۹-۱۶۲ مخونه.
- (۸) د علم رساله، ۱۲-۷۳ مخونه.
- (۹) دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي په ۲۳؛ ۲۱۹ مخونو کې ما د فرحت المجتبی د حاضري رسالې شکلي سکښت په ولسي انځورنو برابر بللی دی. ماله هري رباعي راغلي تکراري بيت هم له رباعي سره مربوط گڼلی دی چې که دا بيت له دغو رباعي ډوله نظمونو سره يو ځای شي نو بند تړي جوړېږي، حال دا چې د رسالې شکلي سکښت د رباعياتو په کلاب کې اوډل

د ۱۹۹۰ ع کال کې مې دغه رساله کې کرده نقل کړه او بيا مې نقل له اصل سره وکوت، البته اصلي نسخه وېنو خورلي ده ځينې بيتونه او دځينې بيتو کلمات يې له لوسته ايستي دي، کومې برخې چې د نقل وړ وې هغه مې نقل کړې، د رسالې موجود اصل متن گرانې ډيرې درلودې ما يې په نقل کې خپل کوبښن کړی دی کله چې دا رساله مستقله چاپېږي، نو بويه چې يو خل بيا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مې له دغو يادونو سره په دې نيامت نشر ته وړاندې کړ، چې زموږ فرهنگي حقاقت ورځبر شي، نورنو نه زه د دې رسالې مدافع یم، او نه له چا سره په دې ډول بې گټو شخړو کې له اصلي فرهنگي کارونو ځان و باسم، که څوک يې مني يو ځل يې کور ودان او که يې نه مني دوه ځله يې کور ودان دا وروستی خبرې مې خکه وکتلي، چې پر موږ د پښتني معاشرې ځينې خصايس دومره غالب دي، چې حتی علمي او فرهنگي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندې راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه گوټو پټو او د خپلې ادعا د ثبوت له پاره داسې دلايل لټوو، چې د نقد او تحقيق له هيڅ روش سره سمون نه لري.

متن

بسم الله الرحمن الرحيم

میاروښان ويلي دي په عنايت د الهي

زه به در بیان کړم یو څو رباعي

هرچې بي (۱) په کړده (۲) که شناخت يې پيدا شي

کړده په اخلاص وکا (که) څوک يې پېښي (۳)

څو عالم تیر شوی دی لا په پسي ځي

په مرگ به واره ويري څوک دي نه کا ناميدي

x

x

x

د دي زماني (۴) سړي ولي پسر (۵) بي غم وي

چې بي فهمه چاري کاندې او بي فهمه وايي (۶)

(۱) بي = پري

(۲) کړده چار، عمل (پښتو - پښتو تشریحي قاموس)

(۳) پېښل: اراده کول، نيت کول، دا لغت د پېښه په

بڼه کابو لس خايه په تذکره کې هم استعمال شوی دی

لکه: د تن زکات دغه دی - که څوک يې پېښه

(۴) اصل: زمانه

(۵) پسر: هسي، هسي شان (زړه پانگه ۱۱۶).

(۶) اصل: بي فهم چار کاندې او بي فهم و وايي.

شوی دی او تر هري رباعي وروسته هماغه يو بيت بيا بيا تکرارېږي.

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخې، ۲۲۰ مخ.

(۱۱) شينواری، سرمحقق دوست: بايزيد روښان د هنر او شعر په ډگر کې، ژوندون مجله، د ۱۳۶۴ هـ ش ۶ کڼه، ۷-۸ مخونه.

(۱۲) مخلص، علي محمد: حالنامه، به کوشش

نورالله ولسپال، اکادمي علوم افغانستان، کابل، ۱۳۶۴ هـ ش، ۳۵۹ مخ.

(۱۳) هيوادمل، زلمی: د اشرف خان هجري د

سيمینار علمي سکرتریت يادوني، د علم رساله، الف - و مخونه.

(۱۴) هيوادمل، زلمی: فرحت المجتبی او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دی؟ کابل مجله ۱۳۶۵ هـ ش، ۹-۱۰ کڼه، ۹۴-۱۰۲ مخونه.

(۱۵) هيوادمل، زلمی: فرهنگ ادبيات پښتو، ج ۲، کمیته دولتي طبع و نشر، کابل، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱، ۱۵۲.

(۱۶) کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، ۲ کڼه، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد، پوهاند عبدالشکور: د خير البيان موافق په کوم کال مړ دی؟ زيری، (مجله) ۱ کڼه ۱۳۵۵ هـ ش، حوت.

(۱۸) مومند قلندر: د خير البيان تنقيدي مطالعه، چاپ

خای، پېښور، ۱۳۸۸ع، ۱۴ مخ.

(۱۹) حالنامه، ۱۳۸۹ هـ ش، ۶۱۹ مخ.

مرگوتی در سبزین ناگاه به دریشی
 خو رنگه عذاب دی دا سری دی پتیی
 هر چی نور وکا؛ هغه که چه پیر وایی
 وړاندی گناه به واره خواجه خدای ورجتیی
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خي
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 بڼه کرده اختیار کړه ترو (۱۴) پریږده بدخویی
 بکی په دی په نیکی بدلې شې
 څلور دي منزولونه دا سری دی پتیی
 په هر منزل پاور کړه نوری نوری چاری دی
 څو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x x

(۱۴) ترو : نو (زده پانگه).
 x کله می چی دی فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن
 بیا له اصل سره مقابله کړ . هلته په دی مسری کی زما
 د ترتیب کړی متن کښی د (پدی) کلمه (بکی) ده .
 بیامی اصل ته ترجیح ورکړه او د اول چاپ بدي می په (بکی) واروله . د (بک) کلمه فرهنگونو د ژبا او
 انګولا په معنی اخستې ده .

په هر یو سړي پوری فرېنتی مو کلی (۷) دی
 هره وینا هره چاره (۸) د دیو سړي کښی (۹)
 څو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 د دنیا چار کښی د کاندی هتیا تی (۱۰)
 بل په دفتر کښی (بی) (۱۱) بدي نه ډیرېږي
 ویره د قهار دی په زړونو کښیاسی (۱۲)
 توبه دی په پیرو کا بی توبه دی نه اوسی (۱۳)
 څو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی

(۷) موکل : یو کار ته ګمارل شوی (عمید)
 (۸) اصل : هر وینا ، هر چاره
 (۹) کښل : لیکل ، کښی = لیکي .
 (۱۰) هتیا تی : احتیاطی ، په خیرال بیان کی هم دغه لفظ
 په دی ډول لیکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض
 دی په هتیا تی آدمیان (خیرال بیان ۲۸۸ مخ) .
 (۱۱) بی : به یی
 (۱۲) اصل : ویر د قهار : زړون ؛ کښیاسل : ننه
 ایستل ، داخلول .
 (۱۳) په خیرال بیان کښی د پیر تمام د طلب په بحث کی
 راغلي دي : په ده دی یقین کا ، پر لاس دی توبه کا .
 (خیرال بیان ۳۴۰ مخ) .

په شریعت د روان وی حقیقت ونه ډګځي

(۱۸).....

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

د حقیقت کرده وګاندي چي و حقیقت دی و رسي

کرده یی دایم یاد چي هر دم یی د یار وي

په خپل ذکر دی ډاګر (۱۹) نو یقین رښتیا لري

هر چه شته په دواره جهان له دویي کسي پکښي

خو عالم تیر شوی لا به پسي ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي (۲۰)

x

x

x

چي په حقیقت ثابت شي زړه یی بیا مومي صفاي

له حقیقت درون شي ترو دی قدم په وړاندی بډي

(۱۸) دا دوی مسري وینو خورلی او له منځه تللي دي.

یوه مسري یی ما په دویم ځلي مقابله کي بیامونده .

(۱۹) اصل : د امرانو

(۲۰) دا مسري په دویمه کتنه کي راوړ شوه.

شریعت د رسول وینا ده طریقت کرده د نبي (۱۵)

حقیقت د نبي حال دی معرفت اسري دي د نبي

چي په پنځه بنا کرده که شریعت په ځای شي (۱۶)

چي په شریعت کښي ثابت شي هغه د راه د سيري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

چي په هغه لار روان شي طریقت په ځای شي

چی په لاره کښي ودریږي و منزل نه تیر شي

طاعت دی په پاکي کا (۱۷) ترو د نه کا کاهلي

ژبه هر اندام دی په طاعت مشغول لري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنیا مشغول لري

له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت پي کړي

(۱۵) د شریعت ور مندن گفتار د پیغمبرانو دی)

خیر البیان (۳۸۴) . همدا رنگه په خیر البیان کي راغلي

دي : شریعت وینا او طریقت چار د پیغمبرانو ده x په

خیر البیان کي راغلي دي : حقیقت دی حال د پیغمبرانو

(خیر البیان تنقیدی مطالعه).

(۱۶) خیر البیان راغلي دي : گوره د شریعت وړ مندن

گفتار د پیغمبرانو دی او چار د پنځه بنیاد مسلمانۍ ده.

(۱۷) اصل : وکا

په هېيت دی دا سری چی دایم د یار وې

(۲۵).....

خاغلان دي لکه مړي ډاډران لکه ژوندي

(۲۶).....

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومړي څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

دی یو پاک دریاب دی هر چی په دی کښي وي

هسي بي پایان چی حد پایان نه لري

واجد خپسر په خدای ، خدای په هر څه کښي ويني

خلاص به نشي له دیداري که دیدار يي فهم لري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومړي څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

دو اجدان بویه چی په وړاندي روان شي

له پانه دی نه درېږي خو عارف سامع نه شي

سامعان د هر آواز په تسبیح يي پوهوي

هر آواز چی آواز يي په تسبیح فهم لري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومړي څوک دی نه کا ناميدي

(۲۵) (۲۶) دا دواړه مسرې له منځه تللي دي . په بویه

مسرې کې څه داسې کلمات شته چې زه يي په سم

لوست بريالی نه شوم .

دلبروني (۲۱) بویه چی په لار د هلاکي ځي

خو معرفت نه مومي له منزل نه درېږي

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومړي څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

پنځه خنس (۲۲) عارف دی که څوک يي پټي

واجد ، سامع ، واصل دی یځانه چی ساکن شي

دی زر (۲۳) په ديد ويني واجد د دی هستي

خپسر (۲۴) دی دی هستي کښي نه کسي

خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومړي څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

(۲۱) خير البيان : گوره وړمنن په طريقت کښي په

لبروني... لبروني: لاروی :

(د خير البيان تنقيدي چاپ) .

(۲۲) خنس : خپل ، ټول ، نوع . په خير البيان کې

راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل ، موحد ،

مسکين "

(۲۳) د مسرې د سر کلمات معشوش دي .

(۲۴) خپسر : خان ، خپل خان (زړه پانگه ۲۷۷) دا

مسرې هم په دويمه مقابله کښي سمه شوه .

دسامعان (۲۷) بویه چی په وړاندې روان شي
له یا نه دي؟ درېږي خو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بویه چی خو دي دورې (۲۹) کوي
واصلان دغه چار که له خدایه (۳۰) هسې شي
خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرک به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي
x x

واصلان بویه چی په وړاندې روان شي
له یا نه دي نه درېږي خو نه مومي یگانګي
یگانه دي کاندې کړده د یگانګۍ
ته هغ پورې چی بیا مومي له خدایه قراري
خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرک به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي
x x

چی روح بیا مومي د خدایه قراري
خدای به واره دی څپسر ګڼي
میارو بیان ويلي دي دا رساله می فرحت المجتبی
هر چی د کړده د پاره زده کا د بنو اثر یې زړه ته ورېښي
خو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرک به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي
دارسالة د کل محمد له لاسه وکښ

(۲۷) اصل : دسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته
په یوه کلمه نه یم یوه زما په نقل کې ښه نه ده راغلې.
په دریمه کتنه کې سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library